

Jazyk jako znakový systém

A decorative horizontal bar with a wavy, layered appearance. The top layer is orange and the bottom layer is yellow, both with a slight wavy edge.

Jazyk a vědění

Jazyk jako znakový systém

- Definice znaku:

1. Znak (signum, signans) je něco, za čím se skrývá něco jiného (signatum, věc) a
2. Existuje někdo, kdo si takový vztah uvědomuje

- Znaky neexistují izolovaně, vždy jen v závislosti na druhých znacích – znakový systém

- Co všechno může být znakovým systémem?
- Od jednoduchých ZS k přirozenému jazyku

Motivovanost znaku

- Různé vztahy mezi znakem a tím, co je označováno
- Vztah podobnosti nebo logické souvislosti = motivovanost
- Nahodilý vztah = konvenčnost, arbitrárnost

SYMBOL

日 Sun

月 Moon

火 Fire

水 Water

木 Tree

金 Gold

土 Land

Přirozený jazyk

- Jazyk, který se vyvíjí, jehož pravidla vyplývají z úzu (nejsou definována formálně) a jenž je užíván konkrétním jazykovým společenstvím
- V čem se odlišují PJ od ostatních znakových systémů?
- André Marinet: dvojí artikulace lidské řeči
  - První (všechny ZS): členění na znaky
  - Druhá (pouze u PJ): další členění znaků (hlásky)

CH. S. Peirce (1839-1914)

- Americký filosof a logik
- Triadické pojetí znaku:
  - **Ikony**
(vztah podobnosti)
  - **Indexy**
(vztah souvislosti)
  - **Symboly**
(vztah konvence)

猴

A B C

Ferdinand de Saussure (1857-1913)

- *Švýcarský lingvista*
- *Kurs obecné lingvistiky (1916)*
- ***Dualistické pojetí***
  - Diachronie / synchronie
  - Langue / parole
  - Označující / označované

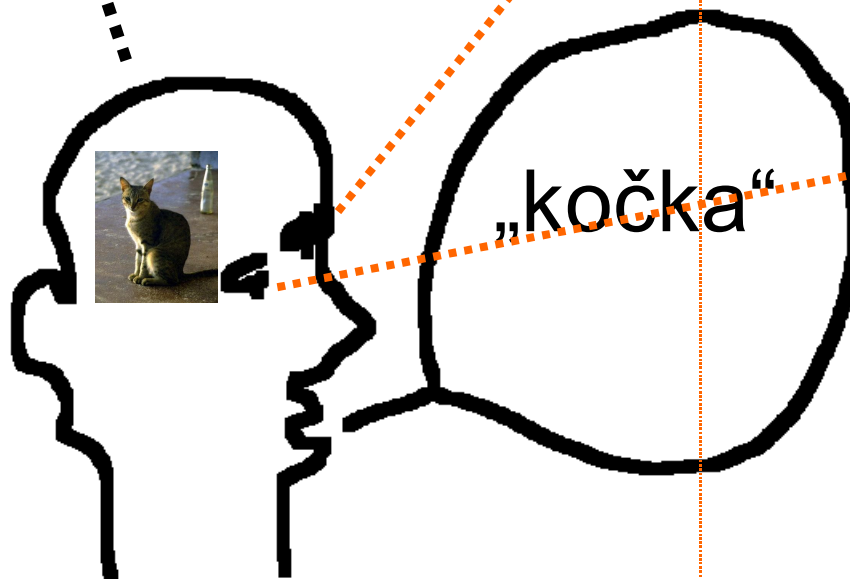
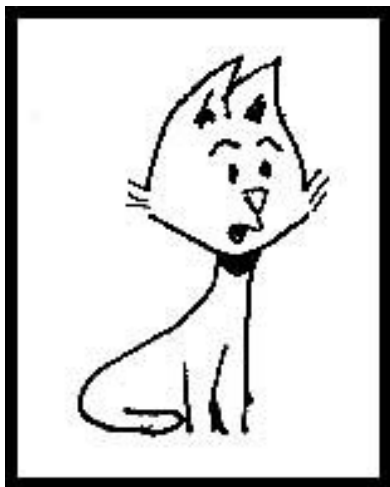

Langue / parole

- Jazyk je forma, nikoliv substance
- **Langue** – systém jazyka (šablona, vzor)
  - Naše znalost systematické shody mezi zvukem a významem, ale také znalost toho, které promluvy jsou v našem jazyce možné a které nikoliv.
- **Parole** – přímé (třeba nedokonalé) užití jazyka.
- Jazyk / řeč

Označující a označované

- Co nastane, je-li něco rozeznáno jako znak?
- 2. Vnitřní, mentální „dojem“
- 3. Vyvolání určitého pojmu či konceptu
- Tyto dva aspekty znaku jsou:
  - **Označující** (signifier): smyslový vjem znaku, mentální obraz (písmena, zvuky)
  - **Označované** (signified): abstraktní pojem, koncept vyvolaný vjemem

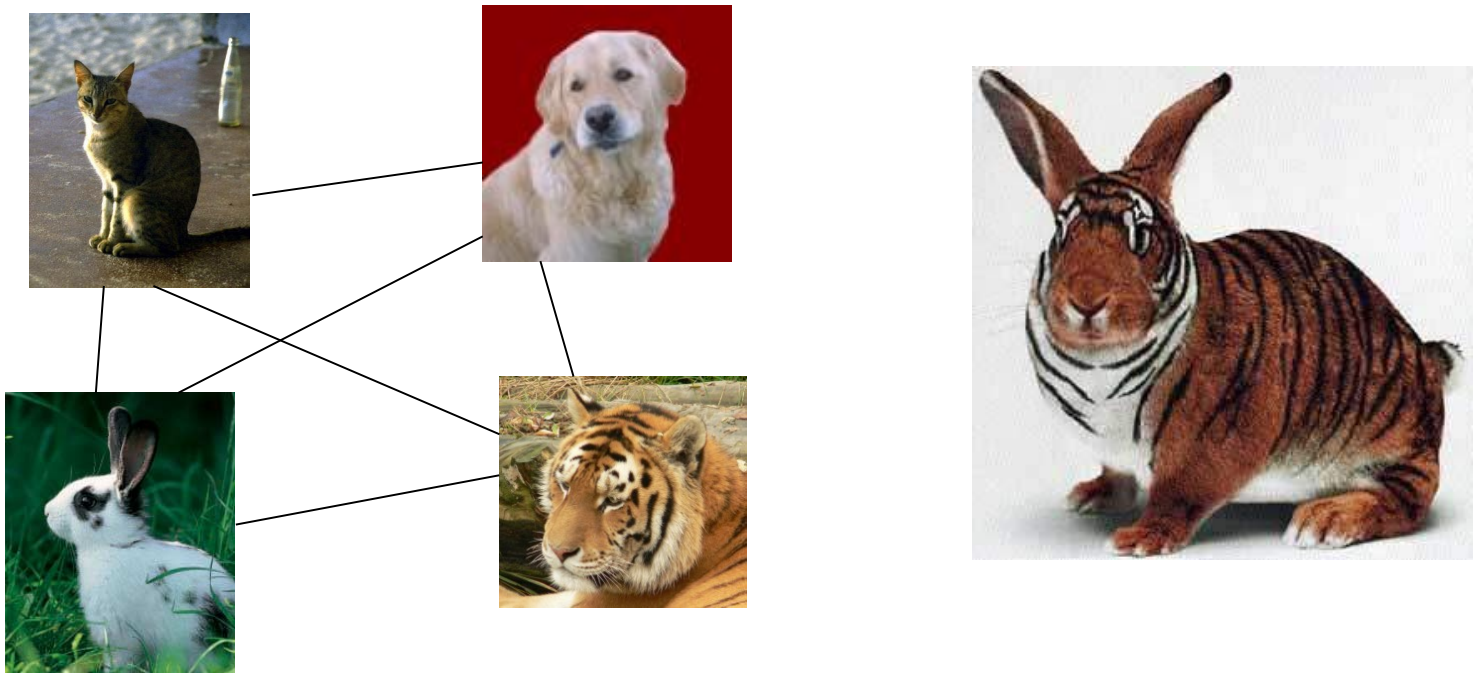

- Označující a označované jsou neodělitelné a simultánní
- Jsou to abstraktní mentální entity
- Označované není referent
- Vztah O/O je **arbitrární**

Hodnota znaku

- Pro Saussura význam = označované
- Jazyk je však systémem znaků, hodnoty znaků vyplývají u jejich vzájemných vztahů

Jazyk a vědění

Wilhelm von Humboldt (1767-1835)

- *Volksgeist* – svěbytná povaha národního společenství, národní duch
- VG - na jedné straně nese univerzální složku obecné povahy lidství, na druhé straně představuje individuální specifika každého národa
- VG je historicky specifický
- Klíčový je vztah národního ducha a jazyka

- *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts" (1836)*
- Jazyk nově zkoumá ze synchronního hlediska
- Komparativní studium a hledání obecných gramatických struktur
- Jazyk:
  - není statický, plyne
  - Odrazem lidského ducha
  - Formuje nazírání světa
  - Systém, který pomocí omezených prostředků vytváří nekonečné množství promluv
- Duchovní originalita a jazyk národa ze sebe vzájemně odvoditelné
- Podobnost jazyků však neznamená podobnost kulturní

Odkaz

- Humboldt předznamenává proměnu moderního myšlení o vztahu společnosti a jazyka
- Odpůrce darwinismu
- Nabízí alternativu vůči studiu tělesných parametrů, rasové teorii

Franz Boas (1858-1942)

- Studuje indiánské jazyky:
„Handbook of American Languages“
- *On Alternating Sounds*
(1889)
- Jak vysvětlit nejednotnou výslovnost hlásek u indiánských mluvčích?
- Jak je možné, že skupiny odlišných hlásek jsou řazeny do stejné kategorie?

- Předznamenává oddělení *fonetiky* a *fonologie*
- Zkreslení při výzkumu nemusí být způsobena individuální chybou, nýbrž kulturní odlišností
- Kulturní relativismus
- Jazyk, kultura a rasa nejsou nijak vnitřně propojeny

Jazyk, myšlení a realita: Sapir-Whorfova hypotéza

- Předpoklad existence systematického vztahu mezi gramatickými kategoriemi jazyka a mluvčím – jazyk ovlivňuje, jak tento mluvčí rozumí světu, jak se v něm pohybuje
- Jazyk není nástrojem tlumočení myšlenek, spíše je sám formuluje

Edward Sapir (1884-1939)

- Žák F. Boase, zabývá se studiem indiánských jazyků
- Kniha „Language“
  - Pokládána za projev nezávislého vzniku strukturalismu v USA
  - Gramaticko-typologická klasifikace jazyků
  - Snaží se nalézt důkazy pro tvrzení o arbitrárním propojení mezi jazykem, rasou a kulturou
- Zapojil se do diskuse o „pomocných mezinárodních jazycích“

Sapirovy závěry o kultuře a jazyku

- Změny **v jazyce** probíhají výrazně **pomaleji** než je tomu v kultuře
- V jazyce dochází ke změnám **pravidelněji**
- Jazyk je mnohem **kompaktnější**
- Lidské bytosti jsou vydány **na milost** jazyku, jazyk formuje společenskou realitu
- Žádné dva jazyky si nejsou natolik podobné, aby reprezentovali stejnou realitu
- Jazyk a kultura **nejsou** vnitřně spojeny, přesto „jazyk a naše myšlenkové pochody jsou neodlučitelně propojeny a jsou v jistém smyslu jedno a totéž“

Benjamin Lee Whorf (1897-1941)

- Sapirův žák, úředník v pojišťovně
- Inspirován svým učitelem formuluje tzv. Sapir-Whorfovou hypotézu (teorii)

1. Veškeré myšlení je jazykové
  2. Každý jazyk vytváří specifickou vizi reality
  3. Jednotlivé obrazy reality, konstruované různými jazyky, se vzájemně liší.
-
- S-W hypotéza lze rozdělit na dvě části:
    - Teorie **lingvistické relativity**
    - Teorie **lingvistického determinismu**

Lingvistická relativita

- Různé kultury interpretují svět různě, jazyk v tomto rozrůznění hraje klíčovou roli
- Neexistuje žádný „přirozenější“ či „absolutní“ způsob označování světa

Lingvistický determinismus

- Jazyk zásadně ovlivňuje způsob, jakým lidé myslí
- Jazyk vytváří rámec myšlení, mimo nějž nemůžeme vystoupit

Whorf: srovnání SAE a jazyka Hopiů

- *„The Relation of Habitual Thought and Behaviour to Language“* (1939)
- Sleduje gramatické jevy jako je slovesný čas, ukazuje, jak mohou ovlivnit to, jak lidé smýšlejí o světě.
- Srovnání jazyka Hopiů a „SAE“ na pojmech **času** a **prostoru**

■ **Evropské kultury:**

- Zkušenost formována představami o fyzické povaze prostoru
- Tato fyzičnost se projevuje i při úvahách o abstraktních pojmech - zpředmětňování (objectification)

■ **Hopiové:**

- Pro abstraktní koncepty neužívají fyzikální metafory

Chápání času

- Evropské jazyky používají tři gramatických časů. To vytváří dojem, že čas je rozčleněn do tří oddělených period
- Lineární vnímání času
- Hopiové: ačkoli také chápou čas jako „připozdívání“, události vnímají spíše jako „trvání“ než lineární řadu
- Pro Evropany čas uniká, mizí. Pro Hopi je stále tentýž, jen mění formu.

K problému „univerzálií“

- Jak se S-W hypotéza staví k problému univerzálií?
- Znáte nějaké jazykové univerzálie?
- Jedinou univerzálií je, že se lidé dorozumívají pomocí jazyka
- „Jazyky se neliší tím, co mohou nebo nemohou vyjádřit, ale tím, co nutí nebo nenutí říci“ (Hagége 74)